

EVROPSKA UNIJA IN SLOVENSKO KMETIJSTVO - KORISTI IN STROŠKI VKLJUČEVANJA

Uvod

Kmetijstvo je problem nerazvitega in razvitega sveta: hrane je enkrat premalo, drugič preveč. V gospodarsko razvitejših državah se kmetijske politike ukvarjajo predvsem z reševanjem dohodkovnega problema kmetijstva (OECD 1998). Po ekonomski razlagi ta nastopa zaradi neravnovesij na trgih (Koester 1981). Povečana ponudba se na trgu srečuje s stagnirajočim povpraševanjem, odkupne cene padajo, mobilnost proizvodnih dejavnikov pa ne zadošča za učinkovitejšo alokacijo proizvodnih dejavnikov in potrebno povečanje obsega proizvodnje. Uspešnost kmetijskih politik pri reševanju dohodkovnega problema je le delna, z urejevanjem trgov pa praviloma pod pritiskom interesnih skupin toliko zarezajo v ekonomski sistem, da so njegove spremembe vedno sprejete z nezadovoljstvom taistih interesnih skupin. Najradikalnejše spremembe ekonomskih razmer (razmerje ponudbe in povpraševanja, cene, proračun, kakovost proizvodov) kmetijstvo doživlja z liberalizacijo trgovine in z vključevanjem v mednarodne integracije, med katerimi osrednje mesto zavzema prav vključevanje v Evropsko unijo (EU). Vsa zgodovina evropskega povezovanja (Preston 1997) je zato tudi zgodovina protestov, strahov, pritiskov, pogajanj in kompromisnih rešitev kmetijskega dohodkovnega vprašanja. Pričakovati je, da se bomo s tem srečevali tudi ob vključevanju Slovenije v Evropsko unijo.

Napovedovanje morebitnih dohodkovnih učinkov je zato eno od osrednjih vprašanj prilagajanja kmetijstva pred vključitvijo. Zanesljive ocene omogočajo uspešno pristopno pogajanje in priprave na kasnejšo vključitev. Obstajajo pa tudi nekatere druge razsežnosti vključevanja, ki jih kaže oceniti in predviditi, in ki skupaj z dohodkovnimi učinki tvorijo celotni spekter koristi in stroškov evropskega povezovanja za slovensko kmetijstvo. Po Prestonu (1997) in v skladu z izkušnjami predhodnih kandidatk (Breuss 1995; Kettunen in Niemi, 1993) koristi in stroške za kmetijstvo lahko delimo na:

- *Ekonomske učinke* (predvsem spremembe v cenah in dohodkih za kmetijske proizvajalce in živilsko industrijo in s tem posredno na učinke v proizvodnji in strukturah proizvodnje; zanimivi so tudi učinki za potrošnike hrane).
- *Proračunske učinke* (koristi in stroški vključevanja za slovenski in EU proračun).
- *Administrativne učinke* (potrebne spremembe v obsegu in načinu funkcioniranja državne uprave pred in po prevzemu skupne kmetijske politike).
- *Politične učinke* (spremembe konceptov in načinov vodenja slovenske kmetijske politike in z njimi povezani pritiski interesnih skupin).

* Dr. Emil Erjavec, docent na Biotehniški fakulteti, Miroslav Rednak, dipl.oec., Kmetijski inštitut Slovenije, mag. Tina Volk, Kmetijski inštitut Slovenije

V prispevku predstavljamo doseganje ocene učinkov (predvsem dohodkovnega vprašanja, izhajajoč iz študije, ki so jo uredili Erjavec, Rednak in Volkova 1997), ki smo jih nadgradili z nekaterimi novimi pogledi in komentarji, s ciljem zaokrožiti oceno prilagajanja in vključevanja slovenskega kmetijstva. Delo zaključujemo s predlogom potrebne institucionalne in konceptualne reforme kmetijske politike. Preden pa se lotimo ocen in učinkov vključevanja na kratko predstavimo razvoj in učinke skupne kmetijske politike EU.

Skupna kmetijska politika – premikajoča se tarča

Skupna kmetijska politika (SKP) je bila opredeljena že z ustanovnim aktom (Evropske gospodarske) skupnosti, rimsko pogodbo iz leta 1957. Temelji na treh načelih: enotnosti trga (skupni trg), dajanju prednosti domači pridelavi (tržno-cenovna zaščita) in finančni solidarnosti držav članic (skupni proračun). Temeljni cilji kmetijske politike so zagotoviti redno oskrbo z živili po primernih cenah, ohraniti ravnovesje med mestom in podeželjem, dvigniti storilnost v kmetijski pridelavi, primerno izrabiti naravne vire ter varovati okolje. Osrednje pozornosti je deležno zagotavljanje možnosti, da tudi kmetje dosegajo dohodek, primeren njihovemu vlaganju v pridelavo (Atkin 1993). Zaradi konfliktnosti ciljev in ker imajo posamezne države pogosto zelo različne predstave o tem, kakšna sta vloga in pomen kmetijstva v skupnosti, je oblikovanje kmetijske politike zahteven proces. Ukrepi za doseganje ciljev kmetijske politike so zapisani v predpisih, imenovanih tržni redi. Ti veljajo za posamezne kmetijske pridelke, npr. za žita, meso, mleko, sadje, vrtnino. Od pridelka do pridelka se tržni redi med seboj razlikujejo po vsebini in intenzivnosti tržne zaščite (Tracy 1997).

Pri večini kmetijskih trgov je SKP z visokimi uvoznimi dajatvami praktično zaprla meje pred tujo konkurenco in v primerjavi s svetovnim trgom poskrbela za izrazito višjo raven cen kmetijskih surovin in hrane. V ugodnih razmerah je pridelava hitro naraščala. Nastajali so presežki, ki bi brez dodatnih ukrepov vodili v znižanje cenovne ravni. Za ohranitev visokih cen je bilo treba uvesti še intervencijske nakupe in izvozna nadomestila. Z intervencijskim nakupom ustvarjajo dodatno povpraševanje. Po njem posegajo, če cene na skupnem trgu padejo pod raven politično določenih zaščitnih (intervencijskih) cen. Z izvoznimi nadomestili SKP dviguje konkurenčnost prodaje presežkov zunaj meja skupnosti in preprečuje, da bi zaradi nižjih svetovnih cen cene na skupnem trgu padale. Uvozne dajatve, intervencijski nakupi in izvozna nadomestila skupaj tvorijo dokaj učinkovit temeljni mehanizem tržno-cenovnih podpor skupne kmetijske politike, financiran izključno iz bruseljske blagajne.

Z mehanizmom tržno-cenovnih podpor je bilo evropsko kmetijstvo zaščiteno do te mere, da sta bila mogoča izrazito povečanje obsega pridelave, zagotovljena višina dohodkov najučinkovitejših kmetov na ravni ostalih gospodarskih panog in omogočene pospešene strukturne spremembe. EU je po zaslugi SKP ne le rešila po vojni tako pereč problem samooskrbe s hrano, temveč je iz neto uvoznice postala druga največja svetovna izvoznica hrane. Postopoma pa so ob vseh pozici-

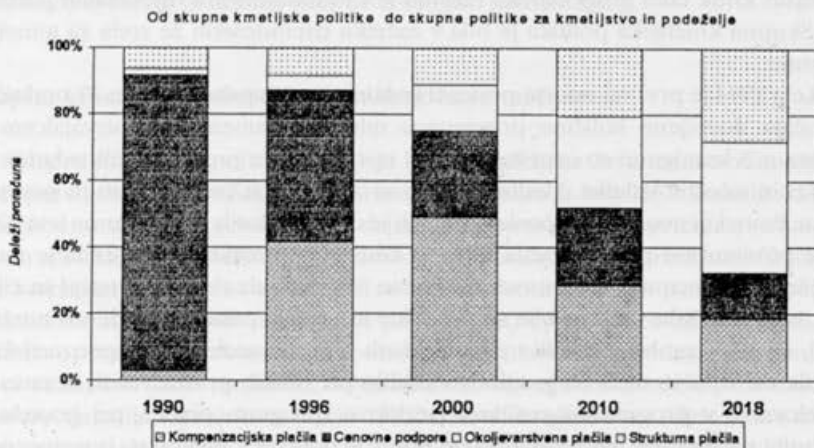
tivnih učinkih zaradi prevelikega pritiska po dvigovanju cenovne ravni naraščale tudi težave SKP. Plačevanje prodaje presežkov je postajalo vedno večja obremenitev za proračun EU. Posebno visoki so bili stroški urejanja trga z mlekom in mlečnimi izdelki, pa tudi z žiti, sladkorjem, vinom in govejim mesom. Z visoko zaščito in s subvencionirano prodajo presežkov na svetovnem trgu je EU prispevala tudi k neravnovesju na svetovnem trgu s hrano. SKP je bila deležna vedno ostrejših kritik tako gospodarsko razvitih kot tudi nerazvitih trgovinskih partnerjev. Skupna kmetijska politika je bila v začetku osemdesetih že zrela za temeljite reforme.

Leta 1984 je prvi val reform prinesel kontingente za prirajo mleka. Ti praktično določajo dovoljene količine prirajenega mleka posameznim proizvajalcem in državam. S kontingenti so uspešno omejili rast priraje in proračunskih izdatkov za mleko in mlečne izdelke. Medtem pa so se zaostriale težave pri žitih in govejem mesu. Po nekaj neuspešnih poskusih se jih je uspešno lotila šele reforma leta 1992. Ta je pomembno preoblikovala skupno kmetijsko politiko. Spremenila je način zaščite in financiranja kmetijstva, vendar se ni dotaknila temeljnih načel in ciljev SKP. Intervencijske cene so bile znižane (kar je za sabo potegnilo tudi raven tržnih cen), nastalo izgubo dohodka pa so pokrili s proračunskimi kompenzacijskimi plačili. Pri žitih in oljnicah je njihovo plačilo pri velikih pridelovalcih vezano na sodelovanje v programu opuščanja pridelave (program prahe), pri govedu in drobnici pa je višina plačil odvisna od obtežbe površin z živalmi na posameznem gospodarstvu. Reforma tako tudi omejuje rast proizvodnje in pospešuje ekstenziviranje priraje. Tržno-cenovne ukrepe dopolnjujejo "spremljevalni ukrepi": kmetijski naravovarstveni program, pri katerem so z različnimi ukrepi podprti okolju prijaznejši načini pridelave in biološko kmetijstvo; program načrtnega pogozdovanja in sistem predčasne upokojitve (rente za oddajo zemljišč).

Reforma je umirila proizvodno in proračunsko rast ter omogočila uspešen zaključek urugvajskega kroga pogajanj v okviru Gatta (mednarodni sporazum o trgovini in carinah). Po napovedih Evropske komisije v AGENDI 2000 (Evropska komisija 1998) bo novo ravnovesje samo začasno. Ohranjena notranja protislovja, nadaljnji pritiski zunanjetrgovinskih partnerjev ter predvsem posledice pričakovane širitve EU proti srednji in vzhodni Evropi bodo terjali nadaljnje spremembe evropske kmetijske politike. Neto plačnike v bruseljsko blagajno skrbi predvsem napovedana širitev in z njo povezano izdatno povečanje stroškov SKP. Nadaljnje reforme SKP so neizbežne.

Evropska komisija je z Agendo 2000 sicer proti popolni liberalizaciji SKP, predlaga pa nadaljevanje postopnih in zmernih reform kmetijske politike po zgledu sprememb iz leta 1992, kar pa je, resnici na ljubo, le taktično in časovno drugačna oblika izpeljave liberalizacije. Vsekakor bodo trg in tržne zakonitosti pridobivale na pomenu, izdatki za tržne rede se bodo pomembno zmanjšali, posebej pa bodo porastli izdatki za kompenzacijska plačila (slika 1).

Graf 1: Razvoj in vizija razvoja Skupne kmetijske politike (delež proračuna za kmetijstvo po namenih)

Hkrati pa lahko pričakujemo povečevanje obsega in pomena neposrednih (okoljevarstvenih in strukturnih) plačil za zagotavljanje večnamenskosti kmetijstva ter povečanje različnih oblik podpor razvoju podeželja. Po Buckwellu in sod. (1998), pa bo to le vmesna stopnja razvoja SKP. Reforme kmetijske politike bodo v prihodnjem desetletju šle v smeri še večje liberalizacije kmetijskih trgov, ki pa jo bo spremljala izdatnejša pomoč za podpore okolju in kulturni krajini (environmental and cultural landscape payments) ter podpore strukturnim spremembam na kmetijah in v živilski industriji. Brez prvega bo "evropski model kmetijstva" izrazito ogrožen. Velik del evropskega kmetijstva (sredozemski prostor, Alpe in drugi gorati ter hriboviti predeli) zaradi naravnih in strukturnih danosti ne more vzdržati konkurence s čezmorskimi državami. Gospodarski propad kmetij bi imel nezaželene politične, okoljevarstvene in tudi socialne in estetske učinke (social and environmental erosion). Evropsko kmetijstvo bo v prihodnje vsekakor dvostrano. Na eni strani visoko modernizirana gospodarstva v Severni Evropi in na novem Vzhodu, za katera bodo veljala vsa ostra načela trga, na drugi strani večnamensko kmetijstvo tradicionalnih kmetij, prepredenih z novimi vlogami v razvoju podeželja in ohranitvi okolja ter vzorcev evropske kulturne krajine.

Vključevanje Slovenije v SKP je zaradi stalnih sprememb kmetijske politike v EU posebej oteženo. V katero fazo reform SKP se bo Slovenija vključevala?

Kakšnemu modelu razvoja kmetijstva naj sledi? Kako se naj vključuje, katerim programom in ukrepom naj daje prednost? To so vprašanja, na katera mora slovenska kmetijska politika znati odgovoriti, če ne želi, da bo kmetijstvo ozko grlo integracijskega procesa Slovenije.

Ekonomski učinki

Ekonomski učinki vključevanja so odvisni od stopnje konkurenčnosti domačega kmetijstva in živilske industrije, ter od ekonomskega okolja (ponudbe, povpraševanja, distribucijske poti, kakovost in predvsem cen), ki se bo uveljavil po vstopu. Gre za zelo zahtevne analitične pristope (Frohberg 1997). Literatura ne pozna enotnega pristopa, oceno ekonomskih učinkov je možno izluščiti z uporabo različnih metod in kazalnikov. Skupina za proučevanje učinkov vključevanja Slovenije v EU (Erjavec, Rednak in Volk 1997) se je odločila, da v skladu z metodološkimi pristopi predhodnih kandidatk (Schneider 1993; Kettunen in Niemi 1994) izvede oceno ekonomskih učinkov po naslednji shemi:

I. komparativna analiza naravnih in strukturnih danosti kmetijstva ⇒ II. komparativna analiza kmetijskih trgov ⇒ III. primerjava ukrepov in učinkov kmetijske politike ⇒ IV. analiza odkupnih cen in cen proizvodnih dejavnikov ⇒ V. primerjava proračuna ⇒ VI. ocena morebitnega zaključka pogajanj (prevzem in obseg posameznih ukrepov) ⇒ VII. opredelitev scenarijev vključitve ⇒ VIII. ocena učinkov na ravni posameznih proizvodov ⇒ IX. agregiranje učinkov na ravni kmetijstva ⇒ X. analiza in komentar rezultatov.

Primerjava naravnih in strukturnih danosti ter kmetijske politike

Naravne danosti za kmetijsko pridelavo so v Sloveniji manj ugodne v primerjavi z državami zahodne in vzhodne Evrope. Za Slovenijo je značilna velika gozdnatost in majhen delež kmetijske zemlje v skupni površini, neugoden relief in s tem povezan velik delež kmetijske zemlje na območjih s težjimi pridelovalnimi razmerami, velik delež absolutnega travinja ter majhen delež njiv v strukturi rabe kmetijske zemlje. Naravne razmere vplivajo na manjšo proizvodno sposobnost kmetijstva in ožji izbor kultur ter s tem manjšo prilagodljivost in dražjo pridelavo, kar vse zmanjšuje konkurenčno sposobnost slovenskega kmetijstva v primerjavi z evropskim.

Preglednica 1: Primerjava kmetijstva Slovenije in Evropske unije (1995, ali zadnji razpoložljivi podatki)

	Slovenija	Evropska unija
Delež kmetijstva v skupnem BDP (tekoče cene) v %	4,7	1,8
Delež zaposlenih v kmetijstvu od vseh zaposlenih v %	10,5	5,4
Velikost kmetij (kmetijska zemlja v ha/kmetijo)	4,1	16,5
Delež čistih kmetij v %	19,4	32,0
Povprečni pridelki:		
- pšenica (t/ha)	4,23	6,02
- sladkorna pesa (t/ha)	43,23	52,08
- mleko (l/kravo)	2742	5150
Stopnja samooskrbe v %		
- žita	51	111
- sladkor	37	143
- vrtnine	76	106
- sadje (brez južnega)	97	85
- vino	90	122
- mleko	114	99-242
- goveje meso	83	105
- prašičje meso	72	106
- perutninsko meso	122	107
Odkupne cene kmetijskih pridelkov (EU=100)		
- pšenica	126	100
- koruza	75	100
- mleko	85	100
- mlado pitano govedo (k. m.)	88	100
- pitani prašiči (k. m.)	121	100
- piščanci (ž. m.)	113	100
Agregatna raven zaščite (% PSE)	42	49

Vir: Evropska komisija, SURS, MKGP, OECD, Evropska komisija, KIS

Slovensko kmetijstvo se je v povojnem obdobju razvijalo v posebnih političnih in gospodarskih razmerah, kar se odraža tudi v njegovi agrarni strukturi. Izoblikovali sta se dve zelo različni obliki kmetijske pridelave: družbeno kmetijstvo na velikih gospodarstvih in zasebno kmetijstvo na majhnih kmetijah. Medtem ko so v EU potekale intenzivne strukturne spremembe (povečevanje kmetij, specializacija, intenzifikacija), je bilo na ozemlju nekdanje Jugoslavije ugodnosti in olajšav deležno predvsem družbeno kmetijstvo, razvoj zasebnega kmetijstva pa je bil diskriminiran z različnimi ukrepi (zemljiški maksimum; v šestdesetih letih tudi prepoved zasebne posesti traktorjev in druge večje mehanizacije). Razvoj zasebnega kmetijstva je v Sloveniji tako zastal za razvojem kmetijstva v nekdanjih primerljivih državah Srednje Evrope. Slovenske kmetije imajo v povprečju petkrat manj kmetijske zemlje in šestkrat manj GVŽ (glav velike živine) kot kmetije v EU. Posledica agrarne strukture je tudi nizka stopnja profesionalizacije oziroma majhen delež kmetij, ki pridobivajo dohodek samo iz kmetijstva, neugodna veli-

kostna struktura pa se odraža tudi v slabši storilnosti in intenzivnosti pridelave. V Sloveniji je v povprečju zaposlenih štirikrat več polnovrednih delovnih moči na hektar kmetijske zemlje kot v povprečju EU.

Naravne in strukturne danosti se odražajo v nizki stopnji samooskrbe. Nizke so zlasti pri žitih, sladkorju in olju, deloma pa tudi pri govejem in prašičjem mesu. Presežke pridelava Slovenija pri hmelju, v perutninarstvu in prireji mleka, izvoz pa je pomemben še pri nekaterih predelanih proizvodih (kakovostno goveje meso in mesni izdelki, kakovostno vino, pivo).

Slovenija do osamosvojitve seveda ni imela svoje lastne kmetijske politike. Makroekonomska in tržno-cenovna politika sta bili v celoti v pristojnosti zvezne vlade, dokaj samostojne so bile republiške vlade le na področju strukturne politike. Samostojno kmetijsko politiko sta dosedaj oblikovala predvsem sprejem Strategije razvoja slovenskega kmetijstva (MKGP, 1992), dokument državnega zbora, ki je opredelil glavne cilje kmetijske politike, ter s kmečkimi protesti doseženo in kasneje načrtno izvajano zvišanje zunanjetrgovinske zaščite (1993-1996).

Cilji slovenske kmetijske politike se ne razlikujejo bistveno od ciljev skupne kmetijske politike. Oboji poudarjajo večnamenskost kmetijstva, ki je gospodarska dejavnost z okoljevarstvenimi, prostorskimi in socialnimi funkcijami. Manj podobnosti kot v ciljih najdemo v mehanizmi in načinu izvajanja kmetijske politike. V Sloveniji je politika manj sistematična in zlasti v izvedbenem delu pomanjkljiva. Ker ni jasno postavljenih institucionalnih cen kot merila za cene na notranjem trgu, je pri posameznih pridelkih težje presojati ustreznost zunanjetrgovinske zaščite. Evropsko primerljivih oblik intervencijskih mehanizmov na notranjem trgu (intervencijski nakupi, umik s trga, podpore porabi) Slovenija praktično ne pozna. Med ukrepe za razbremenitev trga bi lahko šteli le izvozne podpore. Kmetijski politiki tudi še ni potrebno posegati po administrativnem omejevanju pridelave. Ravno tako so precejšnje razlike v politiki proračunskih podpor. Kompenzacijskih plačil (namenjenih izravnavi dohodka zaradi nižjih tržnih cen) kot sestavnega dela tržno-cenovne politike Slovenija ne uporablja, za slovensko kmetijsko politiko pa je značilna cela vrsta proračunskih podpor za zniževanje stroškov proizvodnje (regresiranje inputov). O tržnih ureditvah lahko govorimo le pri pšenici in rži, sladkorju in morda mleku, pa še te so praktično v celoti neprimerljive z EU. Te trge vlada pri nas uravnava z administrativnim predpisovanjem cen, pri pšenici in sladkorju pa ima neposredno ali posredno tudi monopol na trgu (pri pšenici edini kupec in prodajalec).

Preglednica 2: Ključni mehanizmi in ukrepi kmetijske politike v Sloveniji in EU

	SLOVENIJA	EU
INSTITUCIONALNE CENE	<i>predpisane izhodiščne cene</i> (pšenica in rž, sladkorna pesa, mleko)	<i>ciljne cene</i> (mleko, oljčno olje) <i>bazne cene</i> (sladkorna pesa, prašiči, drobnica) <i>orientacijske cene</i> (vino) <i>umaknitvene cene</i> (sadje, vrtnine) <i>referenčne cene</i> (oljnice) <i>reprezentativne cene</i> (oljčno olje) <i>intervencijske cene</i> (žita, maslo, posneto mleko v prahu, pitano govedo, beli sladkor, oljčno olje)
ZUNANJE-TRGOVINSKI UKREPI	<i>uvozne dajatve in/ali uvozne carine</i> (vsi pomembnejši kmetijski pridelki in nekateri predelana živila) <i>izvozne podpore</i> (samo za določene pridelke in izdelke, neodvisne od uvoznih dajatev)	<i>uvozne dajatve in/ali uvozne carine</i> (različni režimi, praktično prost uvoz le pri oljnicah in krmi) <i>izvozna nadomestila</i> (v povezavi z uvoznimi dajtavami)
INTERVENCIJE NA NOTRANJEM TRGU	<i>regresiranje obresti</i> od posojil <i>za odkup in zaloge</i> (krompir, sadje)	<i>javni intervencijski nakupi</i> (žito, maslo in posneto mleko v prahu, pitano govedo, beli sladkor, oljčno olje) <i>podpore skladiščenju</i> (maslo, posneto mleko v prahu in siri, govedina, meso drobnice, prašičje meso, vino) <i>umik s trga</i> (sadje, nekatere vrtnine) <i>obvezna predelava</i> (destilacija vina) <i>podpore porabi</i> (mleko in mlečni izdelki, oljčno olje, grozdje, jabolka) <i>podpore porabi za neprehramske namene</i> (posneto mleko, vino, krompir)
PROIZVODNO VEZANE DOHODKOVNE PODPORE	<i>regresiranje semena, sadik in plemenske živine</i> (pšenica, rž, sladkorna pesa, sadje, hmelj, grozdje, govedo, drobnica, prašiči, konji, čebele) <i>regresiranje obresti</i> od posojil <i>za tekočo proizvodnjo</i> (žita, oljnice, sladkorna pesa, krompir, pitano govedo, prašiči) premijske (posebni programi reje goved in ovc)	<i>kompensacijska plačila na ha ali glavo</i> (žita, oljnice, pitano govedo, drobnica) <i>dohodkovna plačila</i> (hmelj) <i>premijske</i> (durum pšenica, aromatični hmelj)

	SLOVENIJA	EU
OMEJEVANJE PRIDELAVE		<p><i>pridelovalne kvote</i> (mleko, sladkorna pesa)</p> <p><i>praha</i> (žita, oljnice)</p> <p><i>prepoved sajenja novih vinogradov</i></p> <p><i>omejevanje pravic do kompenzacijskih plačil</i> (pitano govedo, drobnica)</p> <p><i>premijske za opuščenje pridelave</i> (mleko, grozdje)</p>
STRUKTURNE INTERVENCIJE	<p><i>podpore za težje pridelovalne razmere</i> (reja krav, prireja govedine, mesa drobnice in konji)</p> <p><i>podpore planinski paši</i> (govedo, drobnica, konji)</p> <p><i>regresiranje obrestnih mer za naložbena posojila</i> (za pridelavo in dopolnilne dejavnosti)</p> <p><i>podpora namenskih naložb</i> (rejska središča za prašičerejo, osemenjevalni centri, hladilnice za sveže sadje, sajenje ali obnova trajnih nasadov, graditev namakalnih sistemov)</p>	<p><i>izravnalna plačila za težje pridelovalne razmere</i> (na GVŽ goveda, drobnice, konji)</p> <p><i>dodatna plačila za hribovska in manj razvita območja</i> (vinogradi v nagibu, krave dojilje, drobnica)</p> <p><i>podpore za do okolja prijazno kmetovanje</i></p> <p><i>različne oblike podpor naložbam</i> (predvsem za izboljšanje in prilagoditev potrebam trga, znižanje stroškov, izboljšanje rejskih razmer in zdravstvenega varstva živali, izboljšanje življenjskih in delovnih razmer, varstvo okolja)</p> <p><i>podpore mladim kmetom</i></p>
POSREDNE OBLIKE PODPOR KMETIJSTVU	<p><i>pospeševanje prodaje</i> (blagovne znamke, promocije, sejmi)</p> <p><i>podpora strojnim krožkom</i></p> <p><i>splošne storitve za kmetijstvo</i> (izobraževanje, strokovno in raziskovalno delo, svetovanje)</p> <p><i>sofinanciranje pokojninsko-invalidskega zavarovanja kmetov</i></p> <p><i>programi CRPOV, programi za razvoj demografsko ogroženih območij</i></p>	<p><i>podpore delovanju proizvodnih in tržnih skupnosti ter organiziranosti</i></p> <p><i>podpore naložbam v živilsko-predelovalno industrijo in prodaji na domu</i></p> <p><i>splošne storitve za kmetijstvo</i> (izobraževanje, strokovno in raziskovalno delo, svetovanje)</p> <p><i>socialni programi in programi za pospeševanje regionalnega razvoja</i> (pomoč za predčasno upokožitev kmetov, programi za razvoj podeželja in območij, ki zaostajajo v razvoju)</p>

Več podobnosti kot v tržno-cenovni politiki najdemo v strukturi politiki in tudi pri ukrepih posrednih podpor kmetijstvu. Strukturni ukrepi sicer niso tako jasno ločeni od drugih področij kmetijske politike kot v EU, so drugačni v izvedbi (bolj proizvodno vezani) in manjši v sorazmernem obsegu za ukrep namenjenih sredstev. Vsebinsko so vsekakor sorodni. To velja zlasti za ukrepe, ki neposredno vplivajo na dohodek (podpore pridelavi na območjih s težjimi pridelovalnimi razmerami in podpore naložbam). Regionalna politika pa je manj primerljiva. V

Sloveniji poteka predvsem prek naložb v infrastrukturo in industrijski razvoj, omejena sredstva pa so namenjena za pripravo programov celostnega razvoja podeželja in obnove vasi (CRPOV). Koncept integralnih programov razvoja podeželja, ki je v EU temelj regionalne politike, je pri nas šele v povojih.

Temeljna značilnost slovenske kmetijske politike je, da zunanjetrgovinska zaščita in politika administrativnega določanja cen nekaterih glavnih pridelkov zagotavljata raven cen, ki je precej višja kot na svetovnem trgu. Pri tem so cene nekaterih pridelkov razmeroma visoke tudi v primerjavi z EU (pšenica, sladkorna pesa, pitani prašiči, jajca), medtem ko so pri drugih cene še vedno nižje kot v katerikoli članici EU (mleko, jabolka, hruške, breskve, občasno tudi krompir), kar potrjuje ugotovitev o pomembnih razlikah v kmetijski politiki do posameznih pridelkov. Še jasneje se te razlike pokažejo ob primerjavi skupnih, cenovnih in proračunskih podpor kmetijstvu. V Sloveniji ima cenovna politika precej večji vpliv na kmetijske prihodke kot proračun. V slovenskem kmetijskem proračunu je neposrednih gmotnih podpor bistveno manj kot v EU. Prevladujejo posredne oblike podpor, namenjene delovanju javne uprave in strokovnih služb v kmetijstvu.

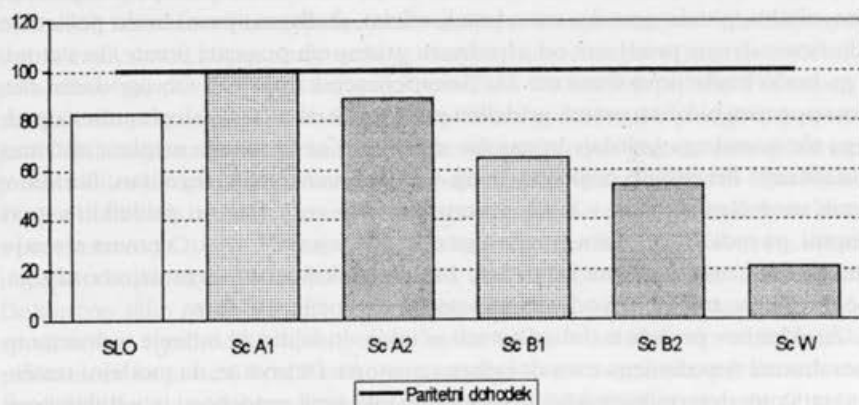
Modelni izračuni sprememb dohodka

Po vstopu se bodo korenito spremenile tudi tržne razmere. Trg bo sicer navzven še vedno zaščiten, vendar se bodo meje notranjega trga močno razširile. Veliko dotlej zunanjih konkurentov se bo enakovredno pojavilo na našem trgu, hkrati pa se bodo odprle meje tudi za naše blago. Obseg trgovanja se bo nedvomno povečal, prav tako pestrost ponudbe, pritisk na izravnavo cen bo hud. Kmetijski trg se bo tako rekoč čez noč iz trga s presežnim povpraševanjem spremenil v trg s presežno ponudbo. Spremenjene tržne razmere in drugačna kmetijska politika bodo vplivali na tehnološki razvoj in socioekonomsko strukturo, spremenil pa se bo tudi dohodkovni položaj kmetijstva.

Nemogoče je natančno napovedovati dohodkovne učinke vključitve. Neznank je preveč. V kakšni smeri se bo razvijala SKP? Kakšen bo status novih članic? Kakšni bodo rezultati pogajanj in kako se bodo na spremembe odzvali pridelovalci, predelovalna industrija in kako porabniki hrane? Kljub temu vsem zadržkom se splača ukvarjati vsaj z napovedmi toka in smeri sprememb. Poglavitne ocene so bile narejene s pomočjo statičnega determinističnega modela dohodka slovenskega kmetijstva, narejenega po zgledu primerljivih integracijskih študij (že omenjeni avstrijski in finski primer, za podrobnejši opis modela glej Rednak 1997). Da bi opisali vso možno širino sprememb in ocenili njihove posledice, smo simulacijske ocene izdelali ob podmeni treh osnovnih scenarijev možnega razvoja skupne kmetijske politike v EU (scenariji A, B, W). Scenarij A1 poskuša prikazati učinke popolnega prevzema SKP, veljavne v posameznih opazovanih letih od 1992 do 1995. Scenarij B1 omogoča oceno napovedanih možnih sprememb ob večji liberalizaciji kmetijske politike EU na izhodiščih uspešno opravljenih reform iz leta 1992. Do neke mere je primerljiv s ponujenimi rešitvami AGENDE 2000 (Evropska komisija, 1998), vendar brez povečanja vrednosti kompenzacijskih plačil. Scenarij

W predvideva popolno liberalizacijo in s tem najbolj korenite spremembe skupne kmetijske politike (zunanjetrgovinska zaščita bi v celoti padla, EU pa bi opustila tudi vse proračunske podpore). Osnovnim scenarijem smo dodali še po dve podrazličici za scenarija A in B (A2 in B2), ki upoštevata napovedano možnost, da nove članice od Bruslja ne bodo dobile kompenzacijskih plačil. Navedene scenarije smo primerjali z oceno stanja v slovenskem kmetijstvu v obdobju 1992 - 1995 (rezultati SLO).

Graf 2: Ocena sprememb agregatnega dohodka kmetijstva (neto dodana vrednost) po različnih scenarijih prevzema skupne kmetijske politike za kmetijstvo (relativno, paritetni dohodek = 100)

Rezultati simulacijskih izračunov kažejo, da bi se ob prevzemu sedanje SKP (scenarij A1), dohodkovni položaj slovenskega kmetijstva najverjetneje izboljšal. Vključitev bi po tem scenariju povzročila rast cen kmetijskih pridelkov (za 5 do 10 %) in povečanje neposrednih proračunskih podpor kmetijstvu (od 27 na skoraj 70 milijonov ekujev). Povečali bi se tudi stroški, vendar manj kot prihodek, tako da bi se dohodki kmetijstva na agregatni ravni povečali za 15 do 20 %. Dohodek bi se v primerjavi z današnjim agregatno povečal tudi, če Slovenija kot nova članica ne bi bila deležna (scenarij A2) kompenzacijskih plačil. Opozoriti pa velja, da bi takšna rešitev pomenila izrazito poslabšanje dohodkovnega položaja pri tistih kmetijskih pridelkih, za katere v EU velja sistem kompenzacijskih plačil.

Pri scenarijih cenovne liberalizacije cen (B1, B2, W) je očiten agregatni padec kmetijskega dohodka. Padec cen kmetijskih pridelkov v EU za okoli 20 odstotkov, predviden v okviru scenarija B, bi kljub nižjim stroškom vodil v zmanjšanje seda-

njih dohodkov v Sloveniji za 20 (scenarij B1) do 35 odstotkov (scenarij B2). Rezultati popolne liberalizacije cen so še bolj dramatični. Poudarjamo, da jih navajamo predvsem kot skrajni primer. Verjetnost, da bi se EU odločila za popolno sprostitev cen, je neznatna, obstaja pa realna možnost, da bi se slovensko kmetijstvo moralo soočiti z njo, če (oziroma dokler) bomo ostali zunaj EU.

Na agregatni ravni se ugodni in neugodni učinki pri posameznih kmetijskih usmeritvah seštevajo oziroma nekako izravnavajo. Nekaj, kar se morda na agregatni ravni kaže kot manj pomembno, je lahko na ravni posameznega kmetijskega pridelka bistvenega pomena. Pri posameznih kmetijskih pridelkih tako lahko po vključitvi pričakujemo zelo različne spremembe. Na podlagi modelnih izračunov napovedujemo - ob vseh zadržkih - izboljšanje dohodkovnega položaja v govedoreji, sadjarstvu in hmeljarstvu ter poslabšanje v pridelavi sladkorne pese in prireji jajc. Pri vseh drugih proizvodih so napovedi bolj negotove. Dohodkovni učinki vstopa bodo odvisni od uspešnosti pogajanj, sprememb SKP in tržne učinkovitosti predvsem živilsko-predelovalne industrije. Za pridelke z visoko stopnjo regulacije (žita, oljnice, pitano govedo, ovce, hmelj, mleko, sladkorna pesa) bodo posledice vključitve odvisne predvsem od uspešnosti pristopnih pogajanj (kvote) in statusa, ki ga bodo imele nove članice v EU (kompenzacijska plačila). Ob ugodnem razpletu pogajanj bi lahko pri teh pridelkih pričakovali izboljšanje ali ohranitev ugodnega ekonomskega položaja in narobe: v primeru neugodnega razpleta občutno poslabšanje. Pri drugih pridelkih je trg v EU bistveno manj reguliran. Razlike v cenah med članicami so v tem primeru bistveno večje kot pri pridelkih v prvi skupini, pa tudi konkurenca svetovnega trga deluje v večji meri. Cenovna raven je v tej skupini manj odvisna od države in bolj od kakovosti, organiziranosti trga, načina trženja, tradicije in odnosa kupcev do domačih pridelkov.

Za sklenitev presoje o dohodkovnih učinkih dodajmo še mnenje o dosegu in uporabnosti dosedanjega metodološkega pristopa. Dejstvo je, da modelni izračuni s statičnim determinacijskim modelom ob vsej svoji nazornosti in učinkovitosti ocene kratkoročnih dohodkovnih učinkov ne dajejo popolne slike o učinkih vključitve. Model ne dovoljuje ocene dinamičnih učinkov, predvsem ne sprememb v proizvodni strukturi. Spremembe ekonomskega okolja bodo namreč dvignile ali zmanjšale atraktivnost posameznih kmetijskih proizvodenj. Obseg proizvodnje, obdelanost površin, pa tudi posestna struktura kmetij se bodo namreč pomembno spremenili. Po zgledu nekaterih integracijskih študij (Tangermann in Josling 1993) kaže razviti poseben delni model ravnovesja (partial equilibrium model) slovenskega kmetijstva, ki bi omogočal tudi oceno dinamičnih učinkov. Z njim bo mogoče dopolniti in nadgraditi ocene, pridobljene s statičnim determinacijskim modelom. Na vsebinski ravni pa dosedanji rezultati govorijo, da je za popolnejšo sliko učinkov v kmetijstvu potrebno oceniti tudi konkurenčnost slovenske živilske industrije. Evropska komisija (1995) ima prav, ko to vprašanje opredeljuje kot ključno v evropskih povezovalnih procesih kmetijstva. Po širitvi se bo slovensko kmetijstvo srečalo s konkurenco predvsem na trgu živilskih proizvodov.

Proračunski učinki, administrativne zahteve in reforma kmetijske politike

Vsaka sprememba v prihodkih kmetijstva se na drugi strani odrazi v spremembi izdatkov za kmetijstvo in kmetijske pridelke. Kar je dobro za kmeta, je slabo za kupca hrane in/ali davkoplačevalca ter narobe. Če na eni strani ocenjujemo dohodkovne učinke vključitve v kmetijstvu, je prav, da skušamo ugotoviti tudi vire financiranja teh sprememb. Ocene kažejo, da bodo večino pričakovanih sprememb v prihodkih kmetijstva po vstopu "financirali" domači porabniki hrane, pomemben del pa bodo prispevali tudi slovenski davkoplačevalci.

Spremembe v kmetijski politiki bodo neposredno vplivale na strukturo in obseg proračunskih izdatkov, povezanih s kmetijstvom. Prenos pristojnosti na področju tržno-cenovne politike pomeni tudi prenos stroškov na bruseljsko blagajno (kompenzacijska plačila, izvozne spodbude, ukrepi na notranjem trgu). S tem se bo obremenitev nacionalnega proračuna zmanjšala, prilagajanje zdajšnje strukturne politike politiki v EU pa bo na drugi strani zahtevalo povečanje proračunskih izdatkov v Sloveniji. Če bo Sloveniji pri kompenzacijskih plačilih uspelo dobiti enak status, kot ga imajo sedanje članice, bo večino povečanja proračunskih prihodkov prispeval skupni evropski proračun. Ob sedanji politiki EU, uspešno zaključenih pogajanjih in dobrih pripravah bi se proračunske podpore v primerjavi s sedanjim stanjem več kot podvojile (skupno povečanje za skoraj 110 milijonov ekujev). Povečanje nacionalnih proračunskih izdatkov za okoli 17 milijonov ekujev bi bilo ob takim izidu več kot dobra naložba. Če pa upoštevamo, da bomo s prevzemom SKP izgubili tudi proračunske prilive (prihodke od uvoznih dajatev in carin, skupaj okoli 46 milijonov ekujev), potem je bilanca precej manj ugodna. Dokončno sliko nam daje šele neto učinek vključitve, opredeljen kot razlika med spremembo v prihodkih kmetijstva in spremembo v izdatkih slovenskih davkoplačevalcev in porabnikov. Razlika je pozitivna le pri scenarijih, pri katerih smo predvideli polno pridobitev sredstev za kompenzacijska plačila (scenarija A1 in B1).

Preglednica 4: Proračunska sredstva, povezana s kmetijstvom v Sloveniji v letu 1995, in ocena teh sredstev po vključitvi v EU glede na vir financiranja, milijon ECU (1 ECU=153,12 SIT)

	SLO 95	SIM EU (sc. A1, B1)		
		Skupaj	SLO	EU
(1) PROIZVODNO VEZANE PODPORE DOHODKU	12,5	33,3		33,3
(2) STRUKTURNE INTERVENCIJE	14,5	36,3	23,6	12,7
(3) POSREDNE OBLIKE PODPOR KMETIJSTVU	32,6	47,1	44,3	2,8
(4) SKUPAJ PODPORE KMETIJSTVU (1+2+3)	59,6	116,7	68,0	48,7
(5) STROŠKI IZVAJANJA KMETIJSKE POLITIKE	6,6	6,6	6,6	6,6
(6) SKUPAJ PRORAČUNSKI IZDATKI ZA KMETIJSTVO (4+5)	66,2	133,2	76,5	56,7
(7) DRUGO (strukturne podpore v predelavi, izvozna nadomestila)	9,0	58,6	16,2	42,4
(8) SKUPAJ PRORAČUNSKE PODPORE (4+7)	68,6	175,3	84,2	91,1
(9) SKUPAJ PRORAČUNSKI IZDATKI (6+7)	75,2	191,8	92,6	99,1
(10) PRIHODKI OD UVOZNIH DAJATEV ZA KMETIJSKE PRIDELKE	28,0			
(11) DRUGI NEPOSREDNI ALI POSREDNI PRORAČUNSKI "PRIHODKI"	17,7			65,2
- carine	17,7			
- razbremenitev stroškov izvoznih nadomestil in ukrepov na notranjem trgu	0,0			55,2
(12) NETO PRORAČUNSKI IZDATKI ZA KMETIJSTVO (6-10)	38,2		76,5	56,7
(13) SKUPAJ NETO PRORAČUNSKI IZDATKI (9-10-11)	29,5		92,6	33,9

Pričakujemo lahko, da bodo bodoči proračunski viri iz Bruslja po namenu dveh oblik. Pretežni del lahko predstavljajo kompenzacijska plačila ali druge oblike proizvodno vezanih dohodkovnih podpor kmetijstvu. Njihova pridobitev je zaenkrat sporna, saj jih EU novim kandidatkam ne misli nameniti (Evropska komisija, 1995a). Ocena dohodkovnih učinkov je pokazala, kakšen potencialen pomen imajo kompenzacijska plačila v strukturi dohodkov kmetijstva. Če Bruselj ne bo plačeval kompenzacijskih plačil, si kaže pridobiti pravico do lastnega financiranja. Največje koristi bi v kmetijstvu verjetno dosegli, če bi z razvojem dosedanjih ukrepov kmetijske politike in s sočasnim prevzemom nekaterih ukrepov SKP poskušali slediti dohodkovnim ravnam, ki bi se oblikovale ob navideznem takojšnjem prevzemu ukrepov skupne kmetijske politike. Ali povedano drugače, dohodki slovenskih kmetov naj ne bi v času do vključitve bistveno odstopali od ravni dohodka primerljivih evropskih kmetov, s podobnim obsegom in storilnostjo pridelave. Skupna kmetijska politika, njene cenovne ravni in ravni proračunskih podpor so tako lahko neke vrste "evropska sidra", na katera bi lovili cenovne in dohodkovne ravni slovenskega kmetijstva. Če med obema politikama ne bo velikih razlik, bo pristanek na skupnem trgu zagotovo mehkejši. Če pa do vstopa ne bo prišlo še tako kmalu, bo enakost sistemov omogočala lažje in preglednejše trgovanje, kmetijstva pa bo dobilo bolj sistematičen in doslednejši mehanizem razvojnih podpor. Vsekakor bo uvedba neposrednih plačil zahteven administra-

ativni ukrep, ki zvišuje proračunske izdatke za kmetijstvo. Kljub temu s sabo lahko prinaša tudi večplastne pozitivne učinke. Pričakujemo lahko znižanje ali zadrževanje nizkih cen hrane za porabnike in s tem povezane pozitivne socialne in makroekonomske učinke. Nižja cenovna raven kmetijskih pridelkov lahko prispeva tudi k povečanju konkurenčnosti živilsko predelovalne industrije.

Veliko več dela kaže nameniti opredelitvi in izvedbi posebnega paketa strukturne pomoči kmetijstvu. Vključuje naj programe okoljevarstvene politike za kmetijstvo, programe kmetijske strukturne politike, podpore živilsko-predelovalni industriji in podpore hribovskemu kmetijstvu. Le za redka kmetijska gospodarstva in območja v Sloveniji bo možno zagotoviti konkurenčne razmere. Večina kmetijstva bo zaradi naravnih in strukturnih danosti ostala v podrejenem dohodkovnem položaju. Podpreti zato kaže negospodarske funkcije kmetijstva, kmetije usmeriti (ali ohraniti) v okolju prijaznih načinih pridelave, poiskati dopolnilne možnosti zaslужka in podpreti razvojne programe podeželja. Vse to je na konceptualni ravni v Sloveniji že nekaj let znano (Strategija razvoja slovenskega kmetijstva, MKGP, 1992). Neizostna pa je programska, izvedbena in administrativna raven podpor kot rezultat političnih, proračunskih in kadrovskih zavor. Vključevanje Slovenije v EU lahko sproži potrebne spremembe. Evropska komisija v AGENDI 2000 (Evropska komisija 1998) namreč ponuja, da bi že z letom 2000 sofinancirala programe, ki bi bili pripravljene v skladu z zahtevami evropske kmetijske strukturne politike. Če to povežemo še z dejstvom, da se bodo v letu 1999 pristopna pogajanja pričela ukvarjati tudi s tovrstnimi programi, potem slovenska kmetijska politika lahko v enem koraku združi vse štiri potrebne aktivnosti:

A. Reforma kmetijske politike. – B. Pridobitev pred-pristopne pomoči. – C. Oblikovanje pogajalskih izhodišč in njihovo uveljavitev. – D. Opredelitev po-pristopne kmetijske politike.

Prilagajanje in reformo kmetijske politike je treba podpreti s številnimi spremljevalnimi ukrepi. Kadrovska in organizacijska prenova, oblikovanje primerljivih in za kasnejšo izvedbo skupne kmetijske politike potrebnih ustanov, priprava potrebnih informacijskih in pravnih strokovnih podlag (registri, katastri, tipologije, standardi), splošno izobraževanje, seznanitev in promocija kmetijstva in evropskih povezovalnih procesov; vse to je nujen pogoj za uspešno delovanje kmetijske politike in prilagajanje kmetijstva. Naloge so tako obsežne, da jih Slovenija lahko uredniči lahko le z nacionalnim (predvsem političnim) konsenzom in zavzetim sodelovanjem vseh strokovnih in političnih potencialov v državi.

Učinkovito prilagajanje slovenskega kmetijstva pa je vprašljivo zaradi pomanjkljivosti, slabosti in tudi nerazvitosti državne uprave. Skupna kmetijska politika je razvejan in administrativno zelo zahteven sistem, ki bi po naših ocenah zahteval polno vključitev okoli 400 do 600 ljudi (odvisno od organiziranosti in kakovosti osebja, interpolirano iz velikosti državne uprave sedanjih članic EU). To je številka, ki nekajkrat presega trenutno število zaposlenih v kmetijski državni upravi na primerljivih delovnih mestih. Potrebno povečanje državne uprave ni le dodaten strošek vključevanja, ampak tudi njegova resna ovira. Pomanjkanje primerno izobraženih in usposobljenih uradnikov je problem, ki presega okvire kmetijstva.

Sklepi

1. S prevzemom SKP bo na državni ravni ostal le manjši del pristojnosti za vodenje kmetijske politike. Tržno-cenovna politika kot bistveno področje bo v celoti v pristojnosti skupnih organov EU. Nekoliko večji vpliv imajo članice na strukturno politiko, praktično v celoti pa jim je prepuščeno le odločanje, financiranje in izvajanje posrednih oblik podpor kmetijstvu (splošne storitve za kmetijstvo, socialna in davčna politika ipd.).

2. Vključitev Slovenije v EU bo vplivala na dohodke slovenskih kmetov. Njihovo raven bo določala vrsta kmetijskih proizvodov, uspeh pristopnih pogajanj, dosežena stopnja reform SKP in konkurenčnosti domače živilske industrije. Na agregatni ravni lahko računamo z manjšim padcem dohodka v primerjavi z ravni dohodka v sredini devetdesetih. Vsekakor pa skupni dohodkovni učinki ne bodo tako dramatično negativni, kot pričakujejo kmetje, sodeč po nekaterih javnomnenjskih raziskavah. Pomembno pa se bodo spremenila cenovna razmerja in atraktivnost posameznih kmetijskih proizvodov. Proračunska bilanca koristi in stroškov je pozitivna v korist slovenskega kmetijstva. Proračun za slovensko kmetijstvo se bo lahko vsaj podvojil. Dodatni proračun gre predvsem na račun različne vrste neposrednih plačil.

3. Kmetijska politika ima v pristopnem obdobju obsežne in zahtevne naloge: i. pravna prilagoditev zahtevam skupnega trga; ii. institucionalna usposobitev za izvajanje skupne kmetijske politike; iii. priprava, izvedba in sklepna dejanja pristopnih pogajanj; iv. prilagoditev kmetijstva spremenjenim razmeram po vključitvi; v. dolgoročna usposobitev kmetijstva in živilsko-predelovalne industrije za delovanje v razmerah skupnega trga; ob tem pa, tudi vi. izvedbo nujne reforme kmetijske politike in to ne glede na čas vključitve in hitrost prilagajanja EU. Vprašanja pogajanj bodo lahko kaj kmalu osrednje vprašanje slovenske kmetijske politike. Pogajalskih vprašanj je toliko, kolikor jih odpre sama kandidatka. Kar nekaj vsebin, povezanih s prevzemom sedanje skupne kmetijske politike EU lahko pomembno vpliva na nadaljnji razvoj slovenskega kmetijstva. Posebno pozornost kaže zato med pogajanja nameniti vprašanju administrativnih omejitev proizvodnje (pridobitev primerne obsega proizvodnih kvot in referenčnih količin, s posebnim poudarkom na kvoti mleka in številu premij za krave dojilje in plemenske ovce); kompenzacijskim plačilom (vztrajanje pri njihovem prevzemu ali pridobitev možnosti lastnega izplačevanja), prilagoditvenem obdobju (takojšen vstop ima prednost, saj ob dobrih pripravah koristi prevladajo nad stroški) ter programom strukturnih podpor (priprava programa neposrednih plačil za ekološko kmetijstvo in pridelavo na območjih s težjimi razmerami, uveljavitev nekaterih agrarno strukturnih značilnosti v kriterijih za dodelitev sredstev, izbira primerne programa regionalne politike).

4. V luči prilagajanja EU je morda najenostavneje kar v celoti prevzeti sistem skupne kmetijske politike. V tem trenutku to v celoti sicer ni niti mogoče (finančne omejitve) niti smiselno (prevzem administrativnih proizvodnih omejitev), je pa konceptualno gledano vsekakor to lahko okvir bodočih sprememb. Jedro strategije pristopnega prilagajanja bi torej lahko bilo postopen, smiseln, sistematičen in

učinkovit prevzem pristopov in mehanizmov tistih ukrepov skupne kmetijske politike, ki zagotavljajo večje uresničevanje postavljenih ciljev. Sedanji in možni bodoči ukrepi ter mehanizmi skupne kmetijske politike so lahko orientacijske točke, ki se jim iz različnih smeri in z različno intenzivnostjo postopno približuje slovenska kmetijska politika. Pri tem se orientacijske točke spreminjajo, cilji so gibljivi, kar zahteva od nosilcev kmetijske politike še dodatno pozornost in prizadevanja. Postopke in reforme kaže združiti v oblikovanje enotnega, tudi z evropske strani financiranega, ter usklajenega programa kmetijskega strukturne politike.

LITERATURA

- Atkin, M. 1993. *Snouts in the Through. European Farmers, the Common Agricultural Policy and the Public Purse*. Cambridge: Woodhead.
- Buckwell, A. in sodelavci. 1998. *Towards a Common Agricultural and Rural Policy for Europe*. Brussels: European Commission.
- Breuss, F. 1995. Die vierte EU-Erweiterung - um Oesterreich, Finnland und Schweden. *Agra-Europe*, 15, Sonderbeilage, 20s.
- Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft. 1994. *Das Solidarpaket. Das Ergebnis der EU-Agrarverhandlungen und die Umsetzung in Österreich*. Wien: Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft, Wien.
- Erjavec, E., M. Rednak in T. Volk (uredniki). 1997. *Slovensko kmetijstvo in Evropska unija*. Ljubljana: ČZD Kmečki glas.
- Europäische Kommission. 1995a. *Osteuropa: Strategiepapier der Europäischen Kommission*. *Agra-Europe* 49, Dokumentation, 28s.
- European Commission. 1995b. *White Paper: Preparation of the Associated Countries of Central and Eastern Europe for Integration into the Internal Market of the Union*. Brussels: European Commission.
- European Commission. 1995c. *Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries: Slovenia*. Working Document, DG VI, Brussels: European Commission.
- European Commission. 1997. *Agricultural Situation in the European Union. 1996 Report*. Brussels: European Commission.
- Evropska komisija. 1998. *Agenda 2000: the legislative proposals*. <http://www.europa.eu.int/en/comm/dg06/index.htm>.
- Frohberg, K. in M. Hartmann. 1997. *Comparing Measures of Competitiveness: Examples for Agriculture in the Central European Associates*. Conference Paper on Ad Hoc Group on East/West Economic Relations in Agriculture, 1997-4-2/4, Paris: OECD.
- Goldin, I., O. Knudsen in D. MENSBRUGGHE. 1993. *Trade Liberalisation: Global Economic Implications*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and development the World Bank.
- Hine, R.C. 1989. *Customs Union Enlargement and Adjustment: Spain's Accession to the European Community*. *Journal of Common Market Studies*, 27, 1-27.
- Hitris, T. 1991. *European Community Economics*. Second Edition. New York: Harvester Wheatsheaf.

- Kettunen, L. in J. Niemi. 1994. The EU Settlement of Finnish Agriculture and National Support. Helsinki: Maatalouden Taloudellinen Tutkimuslaitos, Agricultural Economics Research Institute.
- Koester, U. 1981. Grundzüge der landwirtschaftlichen Marktlehre. Wiso-Kurzlehrbücher: Reihe Volkswirtschaft; München: Vahlen.
- MKGP, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (1992): Strategija razvoja slovenskega kmetijstva. Ljubljana: MKGP.
- MTTL 1993. Finnish Agriculture and European Integration. Research publications 71, Helsinki: MTTL.
- OECD. 1998. Agricultural Policy Reform. Stocktaking of Achievements. Paris: Oecd.
- Preston, C. 1997. Enlargement and Integration in the European Union. London: Routledge.
- Rednak, M. 1997. Ocena posledic vstopa v EU - rezultati simulacij. v: Erjavec, E., M. Rednak in T. Volk (uredniki). Slovensko kmetijstvo in Evropska unija. Ljubljana: ČZD Kmečki glas.
- Schneider, M. 1989. Österreichs Land- und Forstwirtschaft und der EG-Binnenmarkt. Studie des Österreichischen Instituts für Wirtschaftsforschung im Auftrag des Bundesministeriums für Land- und Forstwirtschaft. Wien: Sonderausgabe der Zeitschrift "Förderungsdienst".
- Schneider, M. 1993. EG-Binnenmarkt als Herausforderung für Österreichs Landwirtschaft und Lebensmittelindustrie. Studie des Österreichischen Instituts für Wirtschaftsforschung im Auftrag des Bundesministeriums für Land- und Forstwirtschaft. Wien: Sonderausgabe der Zeitschrift "Förderungsdienst".
- Tangermann, S.; T. E. Josling. 1994. Pre-accession Agricultural Policies for Central Europe and the European Union. Final Report, Brussels: European Commission, Phare Program.
- Tracy, M. 1997. Agricultural Policy in the European Union and other Market Economies. Genappe: APS.